

Спільні питання підготовки прокурора до підтримання державного обвинувачення в кримінальних справах про хабарництво

Підтримання державного обвинувачення в суді – важливий процесуальний обов'язок прокурора і одна з головних конституційних функцій прокуратури на сучасному етапі. Успіх виступу прокурора в суді, його активна участь у дослідженні доказів, викриття винного, аргументована обвинувальна промова – все це досягається тільки в результаті ретельної підготовки до судового процесу. На наш погляд, не викликає сумнівів той факт, що тільки досконале знання справи створює умови для впевненості прокурора в правильності кроків, що здійснюються ним під час судового розгляду. У прокурора при затвердженні їм обвинувального висновку складається переконання у винуватості обвинувачуваного до направлення справи в суд для розв'язання по суті. Тому він сам чи призначений ним державний обвинувач повинні переконати суд у правильності пред'явленого обвинувачення, у вірогідності доказів, що обґрунтовують це обвинувачення, що можливо здійснити лише шляхом активної участі в підготовчій частині судового розгляду, в судовому слідстві й у судових дебатах.

На думку Є.О. Матвієнка, процес підготовки прокурора до участі в судових дебатах можна розділити на три етапи: досудовий, судовий і заключний [4, с. 147]. Дійсно, процес підготовки прокурора до участі в судовому розгляді нерозривно пов'язаний з діяльністю суду першої інстанції в перших трьох частинах судового розгляду – у підготовчій частині, судовому слідстві і судових дебатах, у яких прокурор бере участь як обвинувач. Діяльність прокурора, який виступає в суді, починається ще до відкриття судового засідання і складається з підготовки до участі в судових стадіях кримінального процесу: "це необхідний і обов'язковий етап, що передус виступу прокурора в суді" [2, с. 34]. До досудової частини підготовки входить: вивчення кримінальної справи, конспектування матеріалів кримінальної справи, систематизація доказів, розробка плану участі прокурора в підготовчій частині судового засідання, розробка плану судового слідства, складання плану, тез або тексту обвинувальної промови, і, нарешті, вивчення законодавства і судової практики. Судовий етап підготовки прокурора до участі в судовому розгляді, на нашу думку, містить у собі діяльність державного обвинувача в судовому слідстві, де остаточно перевіряється обґрунтованість обвинувачення і закладається основа майбутнього вироку, що закінчується обвинувальною мовою в судових дебатах. Заключний етап, на наш погляд, виділений пгучно і правильно лише розглядати його в рамках судового етапу.

Крім того, процес підготовки прокурора до участі в судовому розгляді

можна розглядати не тільки в зв'язку з діяльністю суду першої інстанції, але і виходячи з тих задіч, що ставить перед собою державний обвинувач на весь період підтримання обвинувачення по конкретній кримінальній справі. З урахуванням цього критерію нам уявляється, що діяльність прокурора, який виступає в суді, можна розділити на три етапи: 1) підготовка до участі в підготовчій частині судового розгляду; 2) підготовка до участі в судовому слідстві; 3) підготовка до участі в судових дебатах. На наш погляд, саме ця схема дозволяє прокурору реалізувати свої повноваження по підтриманню державного обвинувачення в суді.

Думається, що правильним є вивчення і планування прокурором судової діяльності з урахуванням специфічних особливостей окремих видів злочинів, що визначаються кваліфікуючими ознаками, способом здійснення злочину, видом завданої шкоди і т. ін. Більш того, знання методики досудового слідства з окремих видів злочинів, дає можливість державному обвинувачу простежити хід розумової діяльності слідчого з висування версії до її перевірки, піддати всебічному аналізу зібрані в справі докази і, при необхідності, розробити тактичні міри з метою заповнення пробілів досудового слідства.

Безсумнівно, що засвоївши специфіку розслідування справ, пов'язаних, наприклад, з хабарництвом, прокурор методично більш кваліфіковано зуміє відібрати і систематизувати необхідний матеріал для майбутньої обвинувальної промови. При необхідності прокурору доцільно зробити виписки, що йому згодяться при обґрунтуванні кваліфікації злочину. Правильно роблять ті прокурори, які зберігають ці виписки в окремих папках і в міру вивчення нової літератури поповнюють їх, що дозволить при підтриманні державного обвинувачення по інших справах аналогічної категорії не витрачати час на повторне вивчення літератури.

Стосовно питань вивчення матеріалів кримінальної справи про хабарництво відзначимо, що насамперед варто мати на увазі специфіку доказів по цих справах, складність відносин між обвинувачуваними (співучасниками, хабародавцями), зашуганість документації, протиріччя в показаннях, здійснення злочинів протягом тривалого часу, що іноді супроводжувалися розкраданнями, зловживаннями й ін.

Вивчення наглядових проваджень по кримінальних справах про хабарництво, здійснене в прокуратурі АРК показало, що в процесі підготовки до підтримання державного обвинувачення прокурори використовують вироблені їх власною практикою прийоми і методи вивчення матеріалів справи, що залежать від таких індивідуальних якостей, як пам'ять, здатність до аналізу доказів і логічного мислення, уміння знайти в справі головне, істотне, що підлягає з'ясуванню і перевірці в судовому слідстві, здатність передбачати позицію захисника і хід судового процесу тощо. Окрім того, простежується певна закономірність, що полягає в тому, що прокурори, плануючи свою участь в судовому розгляді, перед вивченням матеріалів кримінальної справи, включають пункт, що вказує на необхідність вивчення законодавства і судової практики.

Таку позицію займав прокурор, плануючи підтримання державного обвинувачення у справі Усеїнова У.М., обвинувачуваного по ч.3 ст.168 КК України, у справі Полякова С.Ю., обвинувачуваного по ч.3 ст.168 КК України, у справі Ватіно І.В., обвинувачуваного по ч.3 ст.168 КК України, у справі Цигурова О.О., обвинувачуваного по ч. 3 ст. 172, ч. 3 ст.168 КК України й ін. І це не випадково, оскільки знання прокурором діючого кримінального, криміно-процесуального, цивільного й іншого законодавства є обов'язковою умовою правильного судового розгляду кримінальної справи і постанови законного й обґрунтованого вироку. Прокурор повинен обґрунтовувати свою процесуальну позицію в справі по кваліфікації злочину і мірі покарання відповідно до вимог закону. При вивченні законодавства важливо перевірити чи не були внесені зміни і доповнення до закону, чи не втратили силу окремі статті, частини і пункти.

У юридичній літературі неоднозначно вирішується питання про вихідний момент підготовки прокурора до участі в судовому розгляді кримінальних справ. Так, В.І. Басков указав, що вивчити матеріали кримінальної справи доцільно після того, як відбулося передачі обвинуваченого до суду [1, с. 82]. В.П. Корж припускає, що підготовка прокурора до участі в судовому розгляді може початися й у період закінчення досудового слідства перед затвердженням обвинувального висновку [2, с. 7]. Нам уявляється, що без рішення питання про доцільність існування стадії віддання обвинуваченого до суду в кримінальному процесі України і законодавчого врегулювання процедури порушення державного обвинувачення, торкатися цієї проблеми передчасно, оскільки прокурору заздалегідь не відомо, чи буде справа призначена до слухання чи ні і які питання крім віддання до суду будуть вирішені судом чи суддею.

Більш раціональній, на наш погляд, інший підхід, коли державний обвинувач, до вивчення матеріалів кримінальної справи ознайомиться з планом досудового слідства і у разі потреби безпосередньо у слідчого одержить необхідну інформацію з усіх основних напрямків дослідження питань, що мають значення для правильного вирішення кримінальної справи. Насамперед це стосується перевірки слідчих версій, що могли виникнути в слідчого по конкретній кримінальній справі. При зіставленні плану досудового слідства і матеріалів кримінальної справи прокурор може виявити, що слідчим не були вжиті всі міри для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи: слідчим можуть бути негучно звужені межі доказування [3, с. 72], в обвинувальному висновку можуть бути не відбиті деякі істотні докази, список свідків, важливих з погляду обґрунтування обвинувачення, може виявитися не повним, у справі можуть бути виявлені обставини, непомічені слідчим, але важливі для правильного вирішення справи і т. ін.

Але на цьому всі переваги такого підходу не вичернюються і впливають на вибір методу вивчення матеріалів кримінальної справи. У науковій літературі говориться про те, що матеріали кримінальної справи можуть бути вивчені декількома методами: 1) ознайомитися з усіма матеріалами справи, а потім з обвинувальним висновком і перевірити обґрунтованість і повноту

останнього [5, с. 36]; 2) вивчити обвинувальний висновок, а потім матеріали справи [1, с. 83]; 3) вивчення справи починати з постанови про пред'явлення обвинувачення, протоколу допиту обвинувачуваного, а потім досліджувати докази, що підтверджують його провину [2, с. 7-8]; 4) матеріали кримінальної справи вивчаються після віддання обвинувачуваного до суду [1, с. 82].

Можна, звичайно, погодитися з думкою Р.Д. Рахімова про те, що застосування того чи іншого методу залежить від конкретної справи, кваліфікації і досвіду прокурора [5, с.37]. Однак, не менш важливо, на наш погляд, враховувати і фактор часу, адже прокурори, яким доручено підтримувати обвинувачення, дуже обмежені в часі, тому варто виробити таку систему дослідження обставин справи, що дозволила б швидко й одночасно детально розібратися в матеріалах кримінальної справи. Ізважається, що аналізу, систематизації доказів і їх оцінці буде сприяти метод, при якому прокурор, вивчивши обвинувальний висновок, перейде до поетапного вивчення матеріалів кримінальної справи, починаючи з постанови про порушення кримінальної справи. По-перше, це дозволить обвинувачу unikнути залежності від версії, обраної слідчим і підтриманої прокурором. По-друге, прокурор зможе, прунтуючись на плані слідства по конкретній кримінальній справі, пройти тим же шляхом дослідження обставин справи, що і слідчий і з'ясувати, чому слідчий прийняв одну версію, відкинувши інші і прийняв у справі ті чи інші рішення. І, нарешті, по-третє, це дозволить повною мірою застосувати метод порівняння. Кожен положення, викладене в обвинувальному висновку, повинне бути порівняно з матеріалами, що знаходяться на відповідних аркушах справи.

У підсумку можна зазначити про те, що вивчення матеріалів справи являє собою не просто процес одержання інформації про обставини, що сталися, а систему дослідження обставин справи, що дозволяє установити: чи мала місце подія злочину, чи містилися в діянні, що ставиться в провину обвинувачуваному, склад злочину, чи були дотримані під час дізнання і досудового слідства вимоги КПК про забезпечення прав підозрюваного й обвинувачуваного на захист, чи не мається в справі обставин, що спричиняють припинення справи у відповідності зі ст.213 КПК і інші вимоги ст. 228 КПК України. Нам вважається правильним, що система дослідження доказів повинна мати свої прийоми, що дозволять прокурору всебічно і повно вивчити матеріали кримінальної справи. Наприклад, дуже важливо, на наш погляд, дотримуватися хронологічного порядку вивчення процесуальних документів, особливо у випадках, коли обвинувачуваний і свідки допитувалися декілька разів. Практично, це просто необхідно у справах про хабарництво, труднощі доведення по яким зв'язані зі взаємним прагненням учасників злочину (одержувача хабаря, хабародавця) до його приховання (за винятком дій хабародавця при вимаганні хабара). При цьому предметом вивчення повинна бути справа в цілому, повинні бути досліджені і ті документи, на які слідчий не посилається в обвинувальному висновку. Це дозволить прокурору перевірити правильність висновків слідчого і швидко почувати себе в судовому слідстві при посиленні захисника на ці процесуальні документи.

Окремої уваги заслуговує загальнонауковий метод порівняння, який державному обвинувачу необхідно, на нашу думку, використовувати не тільки при вивченні показань свідків і обвинувачуваного в їхній хронологічній послідовності, але і між собою для фіксації протиріч і тотожності, що мають місце, а також при конспектуванні матеріалів кримінальної справи, порівнюючи кожне положення обвинуваченого висновку з матеріалами, що знаходяться на відповідних аркушах справи.

Список літератури:

1. Басков В.И. Прокурорский надзор при рассмотрении судами уголовных дел. — М.: Юрид. лит., 1980. — 272 с. 2. Корж В.Л. Подготовка прокурора до участі у судовому розгляді кримінальних справ. — Харків, 1994, — 15 с. 3. Колбая Г.Н. Соотношения предварительного следствия и судебного разбирательства. — М.: Юрид. лит., 1975. — 152 с. 4. Маганенко Е.А. Судебная речь. — Минск: Вышэйшая школа, 1972, — 256 с. 5. Прокурорский надзор за законностью рассмотрения в судах уголовных дел. — М.: Госюриздат, 1963, — 324 с.

Надійшла до редакції 5.10.2001 р.

*М.М. Долгополова, ад'юнкт
каф. адміністративного права та адміністративної діяльності
Запорізького юридичного ін-ту МВС України*

Громадські формування у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та їх взаємодія з підрозділами Державтоінспекції

Несвідомою ознакою громадянського суспільства, до якого прагне суверенна і незалежна демократична Україна, є розвиток масових рухів, партій, угруповань, серед яких слід відокремити громадські формування. Органи внутрішніх справ не можуть діяти замкнено, ізольовано від тих процесів, що виникають у житті суспільства і держави. Діяльність органів внутрішніх справ щодо забезпечення правопорядку, охорони прав і законних інтересів громадян повинна бути тісно пов'язана з підтримкою з боку населення і виявлятися у співпраці органів внутрішніх справ і громадських формувань.

Перш ніж розглядати діяльність громадських формувань у сфері безпеки дорожнього руху, потрібно визначитися з поняттям "громадськість". Під "громадськістю" у найзагальнішому понятті слід розуміти будь-яку групу людей (навіть окремих індивідів), що так чи інакше пов'язані з діяльністю органів внутрішніх справ. Це можуть бути власне працівники органів внутрішніх справ та окремі їх групи, місцеве населення та різновиди груп населення за професійними, демографічними, політичними, духовними, соціальними та іншими ознаками, працівники засобів масової інформації, державні службовці, службовці органів місцевого самоврядування тощо [1].

Управління процесом забезпечення безпеки дорожнього руху може